

GICZI ZSOLT

EGY ESZMECSERE ÉS ELŐZMÉNYEI

Vélemények a katolikus-protestáns egység megvalósításának lehetőségéről
a *Magyar Szemle* és a *Protestáns Szemle* 1937–1938-as évfolyamaiban

Az előzmények

Az 1919 és 1945 közötti Magyarországon a dualizmus liberális szellemiségű időszakához képest megnövekedett a történelmi keresztény egyházak hatása a társadalom életére. A Horthy-korszak történetét tanulmányozva a hitélet fellendülése, az egyházak reneszánsza, valamint az állam és a keresztény felekezetek szoros és hatékony együttműködése tapasztalható. A kormányzati rendszer hivatalos ideológiája hangsúlyozta keresztény és nemzeti jellegét, az államhatalom pedig jelentős befolyást biztosított a történelmi egyházaknak a politikai, kulturális és közéletben. Az egyházak hitbuzgalmi, oktató-nevelő, szociális és egyéb tevékenységük révén szinte megszámlálhatatlanul sok szállal kapcsolták magukhoz az ország lakosságát. Az egyházi rendezvényeken és a vallási egyesületek tarka sokaságán keresztül jelen voltak híveik ünnepnapjaiban és munkás hétköznapjaiban. Így érthető, hogy a kor alapvetően vallásos magyar társadalmá érdeklődő figyelemmel kísérte saját egyházi közössége sorsának alakulása mellett a keresztény felekezetek egymáshoz való viszonyát is. Ezt a viszonyt a két világháború között meglehetősen hullámzó tendencia jellemezte.

A Horthy-korszakban az egyházak vezetői mind katolikus, mind protestáns részről azt hangoztatták, hogy készek a felekezeti béke megteremtésére és fenntartására. Az ilyen tartalmú nyilatkozatok megtételére a magyarországi népesség vallásilag vegyes megoszlásán túl bizonyos reálpolitikai megfontolások ösztönözték a keresztény felekezetek képviselőit. Hiszen a lakosság mintegy kétharmadát híveként számon tartó katolikus egyház nem hagyhatta figyelmen kívül az állampolgárok több mint egynegyedét tömörítő protestáns egyházi közösségek érdekeit és véleményét. Ugyanakkor a reformátusok és az evangélikusok sem feledkezhetek meg a hazai katolicizmus tömegbefolyásáról és a protestánsokhoz képest sok szempontból még mindig előnyösebb pozíciójáról. Emellett az állami vezetés – amelyben egyébként jelentős számban voltak képviselve a protestánsok – nagy súlyt helyezett a felekezetek közötti béke biztosítására. A mindenkori kormányok a nemzeti egység megóvásának fontosságát hangoztatták, s a társadalmi összefogás szükségességét a történelmi egyházak se kérdőjelezheték meg. Ezért az általunk vizsgált időszakban az ünnepélyes deklarációk szintjén általában a békességre való

készségüket emelték ki a reformáció tanainak követői ugyanúgy, mint a Rómához hű egyházi személyek.

Ennek ellenére gyakran kerültek nyilvánosságra a magyarországi katolikusok és protestánsok nézeteltérései, amik többször heves egyházi viták kirobbanását eredményezték. A vitatott kérdések meglehetősen széles skálán mozogtak. Kifejezetten hittani témákon kívül (például a Szent Jobb tisztelete) szerepeltek közöttük az egyházak gyakorlati kapcsolattartásának terén felmerülő problémák is. (Például: jelen lehet-e katolikus pap olyan istentiszteleten, amelyen protestáns lelkészek aktívan közreműködnek?)¹ A vegyes házasságok és a reverzálisok ügye szintén újra és újra felborzolta a kedélyeket. Hasonló indulatok csaptak össze akörül, hogy az egyes felekezetek mekkora államsegélyre jogosultak.² A vitatémák sorát hosszan lehetne folytatni ... Így az 1919-től 1945-ig terjedő időszak egészét nézve megállapítható, hogy Magyarországon a katolikus-protestáns viszonyban nyugodtabb és feszültebb periódusok váltakoztak. Az alaphangulatot azonban inkább az ellentétek és polémiák jellemezték, nem pedig az egymáshoz való közeledés, vagy éppen a vallási egység megteremtésére irányuló próbálkozás. Csak a Horthy-korszak vége felé bukkant fel a katolikusok és a protestánsok közötti unió lehetőségének gondolata. De ezt az egységteremtési kezdeményezést sem nevezhetjük a mai értelemben véve ökumenikus jellegűnek! Hiszen napjainkban ökumenizmuson a keresztény felekezetek különböző hitelvi alapokon történő együttműködését, illetve a kereszténység egységének létrehozását célul kitűző azon erőfeszítéseket értjük, amelyekben a katolikus, protestáns és ortodox egyházak egyformán és egyenrangú félként vesznek részt. Az ellenforradalmi rendszer éveiben viszont hazánkban ökumenikus mozgalomnak a protestáns egyházak körében jelentkező egységtörekvést nevezték. Ennek oka az, hogy a katolikusok akkor még hivatalosan elhatárolták magukat ettől az irányzattól,³ az ortodoxoknál elvileg meglévő ilyen jellegű nyitottság pedig nálunk egyelőre nem eredményezett komoly gyakorlati lépéseket.⁴ Magával az ökumenizmus kifejezéssel is a protestáns szóhasználatban találkozhatunk ebben az időszakban. A magyarországi katolikus szerzők általában kerültek e fogalom alkalmazását és az unió, reunió vagy egységtörekvés szavakkal helyettesítették. Jellemző, hogy a Bangha Béla által szerkesztett Katolikus Lexikon 1930-

---

¹ Az említett kérdések olyan nagy jelentőséget kaptak, hogy a magyar katolikus püspökök egyes konferenciáin is foglalkoztak velük. Lásd: A püspöki kar tanácskozásai. A magyar katolikus püspökök konferenciáinak jegyzőkönyveiből 1919–1944. Szerk. és vál.: GERGELY JENŐ. Gondolat Kiadó, Budapest, 1984. 113., 122–123. és 201. p.

² GERGELY JENŐ: *Id. mű*, 119., 122., 125–130., 133–134; 137. és 150–151. p.

³ SÓLYMOS SZILVESZTER–GÁL FERENC: *Ökumenizmus. Katolikus teológiai főiskolai jegyzet*. Pécsi Szikra Nyomda, 1981. 29. p.

⁴ Az orthodox kereszténység. Szerk.: BERKI FERIZ. Egyetemi Nyomda, Budapest, 1984. 403. p.

as évek elején megjelent négy kötetében egyáltalán nem szerepel az ökumenizmus címszó.⁵ Ez a fogalmazásbeli eltérés mindenekelőtt arra a különbségre vezethető vissza, ami a két félnek a Krisztusban hívők egysége megteremtési módjával kapcsolatos nézeteiben fennállt.

A XIX–XX. században kibontakozó ökumenikus jellegű szervezeteket Makay Miklós, aki református lelkészként az 1930-as és 1940-es években egyházán belül az ökumenikus kezdeményezések egyik leglelkesebb propagálója és rendkívül tájékozott szakértője volt, négy kategóriába sorolta. Az első csoport a speciális célú nemzetközi vallási szerveződések, a második az azonos felekezetek világszövetségeit, a harmadik az egy országban különböző egyházak között létrejött föderációkat, a negyedik a különféle egyházakat egyesítő nemzetközi mozgalmakat foglalta magába.⁶ Makay a csoportokat a bennük megvalósuló ökumenizmus növekvő mértéke szerint állította a fenti sorrendbe. Így a negyedik kategória az, amelyben az egyházak közeledése és együttműködése a legteljesebben megvalósult. Az ide tartozó organizációk már egyértelműen ökumenikus világszervezetek. A két világháború között létrejött egyházi szerveződések közül ilyen volt az 1925-ben Stockholmban megalakult Élet és Munka (Life and Work), illetve az 1927-es lausanne-i konferencián útjára induló Hit és Szervezet (Faith and Order) nevű mozgalom.⁷ E két nagy kezdeményezésben alapvetően a reformáció egyházai jártak élen, de az ortodox egyházi közösségek szintén bekapcsolódtak a bennük folyó tevékenységbe.⁸ 1938-ban Utrechtben az Élet és Munka, valamint a Hit és Szervezet képviselői létrehoztak egy közös Ökumenikus Tanácsot, azzal a feladattal, hogy készítse elő egy egységes ökumenikus világszervezet kiépítését. Ennek a szervezőtevékenységnek eredményeként alakult meg 1948-ban Amszterdamban – még mindig a katolikusok részvétele nélkül – az Egyházak Világtanácsa.⁹

A magyarországi protestáns felekezetek csatlakoztak a XX. század első felében egyre erőteljesebben jelentkező ökumenikus mozgalomhoz. Ezt magától

---

⁵ Katolikus Lexikon I–IV. kötet. Szerk.: BANGHA BÉLA SJ. Magyar Kultúra kiadása, Budapest, 1931–1933.

⁶ MAKAY MIKLÓS: Az ökumenikus gondolat és a magyar református gyülekezeti élet. Tiszántúli Könyv- és Lapkiadó Részvénytársaság, Debrecen, 1944. 43–49. p.

⁷ FARKAS JÓZSEF: Századunk és az ökumenikus mozgalmak. = Confessio. A Magyarországi Református Egyház figyelője. Felelős szerk.: Tenke Sándor. 1988/3. szám, 74. p. – Itt kell megjegyeznünk, hogy az Élet és Munka szervezetet sokszor Gyakorlati Keresztység Világmozgalmának (vagy Világkonferenciájának) emlegetik. A Faith and Order fordításaként pedig a Hit és Egyházszervezet, illetve a Hit és Egyházalkotmány elnevezés is használatos a magyar nyelvű szakirodalomban.

⁸ VICTOR JÁNOS: Ökumenikus mozgalmak. = Diákvilág. (A Pro Christo Magyar Evangéliumi Keresztény Diákszövetség kiadásában havonta megjelenő lap.) Felelős szerk.: Major László. 1935/9. szám (május), 5. p.

⁹ FARKAS JÓZSEF: Id. mű, 74. p.

értetődővé tette számukra az a gazdag kapcsolatrendszer, amelyet az európai testvéregyházakkal évszázadok alatt kiépítettek. Ráadásul hazánkban az első világháború befejeződésekor a református és az evangélikus egyház között már nagy múltra visszatekintő együttműködés létezett! A két protestáns irányzat jó viszonyát szemlélteti, hogy Sztehlo Kornél – aki az evangélikus egyház tiszteletbeli egyetemes főügyésze volt – az 1920-as évek második felében egyenesen a reformátusok és az evangélikusok egyházi uniójának megteremtését sürgette. (Hozzátehetjük, hogy erre vonatkozóan Magyarországon a XVII. századtól kezdve többször történtek komoly próbálkozások.) Sztehlo megállapította, hogy a reformáció lutheri és kálvini ágát dogmatikailag több elem köti össze, mint amennyi elválasztja, majd így folytatta: „Nincs is semmi értelme annak, hogy minket protestánsokat a huszadik században theologiai szörszálhasogatások egymástól elváltsanak. Mindkét egyházunk szerkezete demokratikus alapon nyugszik, alkotmányaink, az egyházi törvényhozás, közigazgatás, törvénykezés terén jóformán azonosak, mi választ el egymástól? Legfeljebb egyéni érdekek, amelyeknek a nagy célra való tekintettel háttérbe kell vonulniok.”¹⁰

Bár a református és az evangélikus egyház egyesülésére hazánkban a két világháború között sem került sor, kapcsolataik tovább fejlődtek és még gyümölcsözőbbé váltak. A magyarországi reformátusság és evangélikusság képviselői együtt vettek részt az előbbieken említett nemzetközi ökumenikus tanácskozásokon és egyéb ilyen jellegű rendezvényeken. Az 1925-ös stockholmi konferenciára utazó magyar küldöttséget például Ravasz László református és Raffay Sándor evangélikus püspök vezette.¹¹ Ők más fontos külföldi ökumenikus gyűléseken szintén jelen voltak. Ugyanúgy, mint Victor János, Lencz Géza és Vasady Béla református teológiai tanárok, illetve Karner Károly és Pröhle Károly evangélikus teológiai professzorok.¹²

Am mialatt a két jelentős magyarországi protestáns felekezet itthoni és külkapcsolataiban folyamatosan haladt előre az ökumenizmus útján, a magyar katolikus egyház mereven elzárkózott a keresztyén egységtörekvés ezen formája

---

¹⁰ SZTEHLO KORNÉL: A protestántizmus helyzete és teendői a többi magyar egyházzal szemben. In: A protestántizmus Magyarországon. A protestáns szellem hivatása a magyar nemzet életében. Sajtó alá rend.: VIDA GYULA. A Bethlen Gábor Szövetség kiadása, Fráter és Társa Könyvnyomdája, Budapest, 1928. 179. p. – Sztehlo egyébként az unitáriusokat sem zárta volna ki az általa sürgetett magyarországi protestáns unióból, bár róluk szólva utalt a nagyobb dogmatikai különbségek miatt felmerülő nehézségekre. (Uo.)

¹¹ VICTOR JÁNOS: A stockholmi egyetemes keresztyén kongresszus. In: A protestántizmus Magyarországon. A protestáns szellem hivatása a magyar nemzet életében. 228. p.

¹² Interjú Czeglédy Sándorral „Amszterdam – 1948” jelentőségéről. In: „Hogy mindnyájan egyek legyének”. 50 éves az Ökumenikus Tanács Magyarországon. Szerk.: HAFENSCHER KÁROLY. Egyetemi Nyomda, Budapest, 1993. 69. p.

elől. Az ökumenizmus fogalma ugyanis már századunk első felében magában hordozta azt a tartalmát, hogy az ebben a mozgalomban részt vevő egyházak hit-tani tanításaik eltérő volta ellenére egymás értékeinek kölcsönös megbecsülésére töreksenek és egyenrangú partnerként kezelik a másik felet. A katolikus egyház azonban a megosztottságban élő kereszténység egységének megteremtését csak úgy tartotta megvalósíthatónak, ha az a római pápa fősege alatt jön létre. Ebből a felfogásból pedig hiányzott a nem katolikusok egyenlő félként történő kezelésének elve. Ezért sem nevezhetjük az általunk vizsgált időszakban a katolikusok részéről a protestánsok felé irányuló közeledési kísérleteket ökumenikus jellegűeknek, csupán uniós vagy még inkább reuniós tartalmúaknak.

A katolikus világegyház tehát hosszú ideig elfogadhatatlannak minősítette az ökumenikus szellemiségű törekvéseket és híveinek megtiltotta az azokban való részvételt. A pápák, mint a katolikus egyház legfőbb tanítói és a hit kérdéseiben tévedhetetlennek tartott vezetői, többször kifejtették ezirányú véleményüket. Az e témában mérvadó pápai útmutatást korszakunkban az 1928. január 6-án XI. Pius által kiadott „Mortalium animos” kezdetű enciklika adta meg.¹³ Ebben a pápa rámutatott, hogy a katolikus egyház Krisztus egyedüli igaz egyháza. Minden rajta kívül eső keresztény vallási csoport szakadárság és tévelygés. Róma – a hitbéli igazságok abszolút és kizárólagos birtokosa – csak olyan módon tudja elképzelni a Krisztust megváltójuknak vallók egységének helyreállítását, hogy minden tőle különálló keresztény közösség csatlakozik az egyedül üdvözítő katolikus anyaszent-egyházhoz. A római központú egyházba visszatérőknek természetesen fel kell adniuk a katolicizmustól eltérő dogmáikat. Ezt követően a pápai körlevél értelmet- lennek, sőt károsnak minősítette mindazokat a keresztény egységtörekvéseket, amelyek nem a fenti elvek alapján állnak. A katolikus egyházfő a leghatározottab- ban megtiltotta az egyház valamennyi tagjának, hogy ezekben a mozgalmakban részt vegyen. Mondván: „... teljességgel világos, hogy sem az apostoli Szék nem vehet részt semmi módon az ő gyűléseiken, sem a katolikusoknak nem szabad semmiként sem az ilyen kezdeményezéseket nyilatkozatokkal támogatni, vagy azokon közreműkölni, mert ha ezt tennék, valami olyan hamis keresztény vallás- nak adnának tekintélyt, mely nagyon is távol áll a Krisztus egyetlen Egyházától.”¹⁴

Az a merev elutasítás, amely az ökumenikus mozgalmat illetően a Vatikán- ből érkezett, hazánkban és szerte a világon éles kritikát váltott ki a protestánsok körében. A magyarországi protestánsoknak az enciklikát bíráló reagálásai közül

---

¹³ SZÁNTÓ KONRÁD: A katolikus egyház története II. kötet. Ecclesia Szövetkezet, Budapest, 1985. 539. p.

¹⁴ Theologiai Szemle. Az Országos Református Lelkészegyesület kiadása. Szerk.: Csikesz Sándor, 1928/5–6. szám, 332. p. A folyóirat közli az enciklika teljes latin szövegét és annak magyar fordítását.

határozott hangvételével kiemelkedett Baltazár Dezső református püspöknek az Országos Református Lelkészegyesület (ORLE) 1928. szeptember 3-i közgyűlésén elmondott beszéde. Ebben Baltazár – aki az ORLE elnöke volt – a „Mortalium animos” szövegében foglaltakat „szentírásba ütköző, emberszeretettelenes és alázatosságnélküli” megnyilvánulásnak nevezte.¹⁵ A pápai körlevél külföldön és Magyarországon is megrontotta a katolikusok és a protestánsok viszonyát. Az 1928-as és az 1929-es év folyamán itthon mindkét tábor részéről egymást követték a másik felet támadó nyilatkozatok. A helyzet annyira feszültté vált, hogy Serédi Jusztinián esztergomi érsek több alkalommal tárgyalt Horthy Miklós kormányzóval és Bethlen István miniszterelnökkel. E megbeszélések során a hercegrímás arra kérte az ország két legmagasabb rangú állami méltóságát, hogy önmérsékletre bírják rá a protestánsokat. Serédi református oldalról különösen Baltazár Dezső, az evangélikusok közül pedig Raffay Sándor püspök kijelentéseit nehezményezte.¹⁶ Horthy és Bethlen, noha mindketten reformátusok voltak, politikai megfontolások miatt teljesítették az érsek kérését, s békülékenyebb magatartásra kérték a reformáció egyházainak vezetőit. A katolikus főpásztorok azonban úgy határoztak, hogy az 1929. október 26. és 29. között Budapesten megrendezendő XXI. Országos Katolikus Nagygyűlésen ünnepélyesen kifejtik álláspontjukat a protestánsok által a katolicizmus ellen felhozott kifogásokkal kapcsolatban. Az erre vonatkozó beszéd megtartására a katolikus püspökkari konferencia Glattfelder Gyula csanádi megyéspüspököt kérte fel.¹⁷

A nagyon jó szónoki képességgel rendelkező Glattfelder ügyesen oldotta meg a rá bízott feladatot. Teljes mértékben a „Mortalium animos” enciklika útmutatását követve utasította el a katolikusok részéről az ökumenikus mozgalomba történő bekapcsolódás lehetőségét. De ehhez azonnal hozzátette, hogy a pápai körlevélben semmi nincs, amin a nem katolikus keresztények megütközhetnek. Hiszen az a katolikus tanítás értelmének megfelelően hangoztatja ugyan a római egyházon kívüli keresztény egység megvalósításának lehetetlenségét, ám ezt nem szeretetlenségből teszi, hanem azért, mert ragaszkodik az isteni kinyilatkoztatás igazságaihoz. Ezután a püspök utalt a vallási viták meddő és értelmetlen voltára. Majd mesteri fordulattal az össznemzeti érdekekre hivatkozva kérte a felekezeti béke helyreállítását a protestánsoktól. Mindezt anélkül tette, hogy az általuk vitatott kérdésekben katolikus szempontból a legkisebb engedményre hajlott volna: „Épp ezért ne zavarjanak minket katolikusokat szent meggyőződésünkben, mi viszont szeretettel feltételezzük minden embertársunkról a jóhiszeműség komolyságát és biztosak vagyunk benne, hogy ha egymás kegyeletét nem érintjük, a polgári,

---

¹⁵ Theologiai Szemle, 1928/5–6. szám, 343. p.

¹⁶ GERGELY JENŐ: Id. mű, 153–154. p.

¹⁷ Id. mű, 154. p.

politikai és gazdasági együttműködés oly biztató és zavartalan lehetőségei nyílnak számunkra, mely (sic!) a haza minden fiának különbség nélkül boldogulását biztosítja.”¹⁸

Az idézett Glattfelder-beszéd elhangzását követő hónapokban csökkent a hazai katolikusok és a protestánsok közötti feszültség. Ez azonban nem a csanádi püspök megnyilatkozásának következményeként fogható fel elsősorban, hanem inkább az állami vezetés békítő magatartásával és a gazdasági világválság hatásának magyarországi jelentkezésével magyarázható. Az egyre súlyosbodó gazdasági gondok, a fokozódó munkanélküliség és nyomor, valamint az éleződő politikai feszültségek ugyanis bizonyos mértékig háttérbe szorították a felekezeti nézeteltéréseket. De azt, hogy ezek az ellentétek változatlanul léteztek, mutatják az 1930-as években kibontakozó újabb katolikus-protestáns viták. 1933-ban például a Szent Jób kultuszával, 1935-ben a nagypéntek és a reformáció emléknapja munkaszünetté nyilvánításának lehetőségével kapcsolatban ütköztek össze az eltérő vélemények.¹⁹ Ezek a polémiaik viszont már nem váltak annyira komolyakká, mint az 1928–1929 folyamán lezajlott felekezeti csatározások. Az 1930-as évek közepétől kezdve pedig egyre többen látták úgy mindkét táborban, hogy a náci Németország befolyásának megnövekedése és a hazai fasiszta irányzatok elleni védekezés hatékonyabbá tétele megköveteli a történelmi keresztény egyházak összefogását. Ilyen körülmények között a protestánsok továbbra is napirenden tartották a keresztény egység megvalósításának gondolatát. Ennek részeként a Pro Christo Magyar Evangéliumi Keresztény Diákszövetség folyóiratának, a *Diákvilágnak* 1935. májusi számában ismert katolikus és protestáns személyiségeket kérdeztek meg a két vallási közösség viszonyáról és annak jövőjéről.²⁰ A választ adó katolikusok közül gróf Széchenyi György – a *Korunk Szava* című katolikus közéleti lap tulajdonosa és főszerkesztője – úgy látta, hogy a katolicizmus és a protestantizmus szembenállásának mértéke csökken. Kifejtette azon meggyőződését, hogy a még meglévő katolikus-protestáns ellentétek előbb-utóbb oldódni fognak, hiszen a történelmi egyházak közös értékei veszélybe kerültek, s ezeket egymást segítve kell megvédeniük. Arra, hogy a veszély fő forrásának a náciizmust tekinti, az a megjegyzé-

---

¹⁸ Nemzeti Újság. Keresztény politikai napilap. Felelős szerk.: Tóth László. 1929. október 29. 20. p.

¹⁹ GERGELY JENŐ: Id. mű, 201. és 226. p.

²⁰ Diákvilág, 1935/9. szám (május), 6–8. p. – A folyóiratot megjelentető Pro Christo Magyar Evangéliumi Keresztény Diákszövetség a református és az evangélikus egyház közös ifjúsági szervezete volt. Neve a Magyar Diákok Pro Christo Szövetsége formában is előfordul. A Diákvilág szerkesztőinek az ökumenizmus iránti elkötelezettségét mutatja, hogy a lap alcímében ekkoriban a Jézus főpapi imádságából vett „Ut omnes unum sint” szavak szerepeltek.

se utalt, mely szerint Németországban a keresztények összefogása a védekezés terén sokkal jobban kifejlődött, mint Magyarországon.²¹

A hazai katolicizmuson belül kialakuló demokratikus irányzat meghatározó alakjának számító Széchényi véleményét nem azonosíthatjuk teljesen a katolikus egyházi vezetés hivatalos álláspontjával, azonban az egyházellenes erőkkal szembeni interkonfesszionális összefogás egyre több katolikus számára kívánatosná vált. Részben ez az igény vezette a magyarországi katolikusság egyik kiemelkedő egyéniségének, a jezsuita Bangha Bélának tollát, amikor a tekintélyes konzervatív társadalomtudományi folyóirat, a *Magyar Szemle* 1937. februári számában „Keresztény unió?” címmel tanulmányt írt. Bangha ezzel egy évekig tartó katolikus-protestáns eszmecserét indított el.²² Ennek az eszmecserének az első szakaszát vizsgáljuk meg a továbbiakban.

Az eszmecsere

Egy pillanatig talán meglepő, hogy 1937 elején az a Bangha Béla vetette fel a kereszténység egységének problémáját, aki az ecclesia militans fáradhatatlan katonájaként korábban állandó küzdelmet folytatott nem csak a liberalizmus és baloldali munkásmozgalmi ideológiák, hanem a protestantizmus ellen is. Ám írását elolvasva meggyőződhetünk arról, hogy a reformáció követőivel kapcsolatos alapállása nem változott meg, csupán hangvétele lett békülékenyebb. A „Keresztény unió?” című dolgozatát azzal indította, hogy a Krisztusban hívő emberek közül sokak kívánsága a világ keresztényeinek egyesítése.²³ A kereszténység megosztottságát nagy szerencsétlenségnek tartotta és erre vezette vissza a mohamedán invázió sikereit, valamint a francia forradalmat és az azután jelentkező egyházellenes tendenciákat. Bangha hosszú távon nem vélte megvalósíthatónak a „ne azt keressük, ami elválaszt, hanem ami egyesít” elve alapján álló ökumenikus gyakorlatot.²⁴ A keresztény egység megeremtésének előfeltételeként az egyházak közötti alapvető ellentétek megszüntetését jelölte meg, de ezt az adott helyzetben megoldhatatlannak látta.

Ezt követően a szerző a görögkeleti egyházak kérdését mellőzve a katolikus-protestáns viszonyra összpontosította figyelmét. Ezzel kapcsolatban megállapította, hogy a Róma-központú egyház nem mondhat le hittani tételeiről. Azok értelmében viszont a két vallási közösség uniója csak abban az esetben történhetne

---

²¹ Diákvilág, 1935/9. szám (május), 8. p.

²² BANGHA BÉLA: Keresztény unió? = Magyar Szemle. Szerk.: Szekfű Gyula. 1937. február, XXIX. kötet 2. szám, 105–115. p.

²³ Magyar Szemle, 1937. február, 105. p.

²⁴ Magyar Szemle, 1937. február, 106. p.

meg, ha a protestánsok sajátos dogmáikról lemondva visszatérnének a katolikus egyházba. Ezt persze nem lehet elvárni a reformáció híveitől, hiszen teljes teológiai önfeladásukat jelentené.²⁵ Bangha ezután sorra megvizsgálta egy feltételezett reunió történeti, érzelmi és politikai akadályait. Kifejtette, hogy különösen a politikai tényezők jelentenek nagy problémát az egységtörekvés szempontjából, mert minden felekezet a saját érdekeinek gyakorlati érvényesítésére törekszik a politikában.²⁶ Az említett tények ellenére mégsem volt teljesen pesszimista a tanulmány írója a protestánsok és a katolikusok egyesülésének lehetőségét illetően. Az ezzel kapcsolatos halvány reményét arra alapozta, hogy a reformáció elindulása óta eltelt évszázadok során mindkét egyházi irányzatban bekövetkeztek bizonyos változások, amelyek a másik fél álláspontjának árnyaltabb értékelését és a felekezetközi feszültségek enyhülését eredményezték.²⁷

Az változatlanul igaz – írta a neves jezsuita –, hogy a katolikus egyház sem hittani, sem egyházzervezeti téren nem engedhet az alapelveiből, ám ezek közül bizonyos dogmatikai főtételeket a protestánsok szintén elfogadnak. Utalt arra, hogy a protestantizmus egyik jellemző vonása a kritikai szellem, amit a modern katolicizmus se utasít el, ha az lojális keretek között mozog. A protestánsok a hierarchikus egyházkormányzatot ugyan az egyetemes papság elve alapján elvetik, saját egyházi szervezetüket sokmindenben mégis a katolikus egyház mintájára alakították ki. Ráadásul az Actio Catholica révén a katolikusok, a reformált felekezetekhez hasonlóan, egyre nagyobb működési lehetőséget adnak a világiaknak az egyház életében. A hitújítók által oly hevesen támadott szentkultusról Bangha megjegyezte, hogy az a korábbiaknál szerényebb helyet kapott a XX. századi katolikus egyházban. A Rómával egyesült egykori ortodox egyházak esetében pedig az Apostoli Szentszék bebizonyította, hogy az unió megvalósítása érdekében hajlandó reális egyházfegyelmi engedményekre.²⁸ A dolgozat szerzője a felsoroltakon kívül biztató körülményként említette a vallásos lelkület várható elmélyülését. Szerinte ugyanis a növekvő mértékű szekularizáció hatására számosan elhagyják az egyházakat, de a körükben megmaradók lelki élete intenzívebbé fog válni. Ez újabb lehetőséget teremt a katolikusok és a protestánsok közeledésére. Kívánatosná teszi ezt a közeledést a közös ellenségnek, a hitetlenségnek erősödő áradata is, ami egy általános vallásellenes terror kibontakozását eredményezheti Európában.

Végezetül Bangha újra feltette azt a kérdést, hogy lehet-e keresztény unióról szó. Válasza így hangzott: „Egyelőre sajnos alig, de a távolabbi jövőben

---

²⁵ Magyar Szemle, 1937. február, 108. p.

²⁶ Magyar Szemle, 1937. február, 109. p.

²⁷ Magyar Szemle, 1937. február, 109–111. p.

²⁸ Magyar Szemle, 1937. február, 112–114. p.

talán lassan mégis! A közeledés nem dogmatikai engedményeken vagy hitvitákon fog múlni, sem valami szatócsi alkudozáson a két vagy több fél között; hanem sokkal inkább két dologon: a felekezeti ellentétek érzelmi atmoszférájának enyhülésén és a belső, vallási lelkület erősödésén.”²⁹ A tanulmány gondolatmenete félreérthetetlenül kifejezte, hogy Bangha Béla a katolikus-protestáns egység lehetőségét elemezve a legteljesebb mértékben a hivatalos vatikáni állásponthez igazodik. Ezen a téren tehát írása semmi meglepőt nem tartalmazott. Maga a katolikus oldalról történő kérdésfelvetés és a visszafogott fogalmazásmód volt az, amiért az általa megszólított magyarországi protestánsok felfigyeltek a *Magyar Szemle*ben megjelent eszme-futtatására.

A Bangha tanulmányával kapcsolatban napvilágot látott protestáns értékelések közül időrendi sorrendben az első igazán nagy jelentőségű véleménynyilvánítást a *Protestáns Szemle* 1937. áprilisi száma közölte. A Magyar Protestáns Irodalmi Társaság folyóiratában nem kisebb rangú egyházi személyiség válaszolt ekkor a jezsuita páternek, mint Ravasz László református püspök, aki felekezete legtekintélyesebb vezetőjének számított.³⁰ Ravasz rámutatott Bangha írásának fontosságára, s benne egy erős többség üzenetét látta a kemény és elszánt kisebbség számára. Méltányolta a katolicizmus neves képviselőjének jóindulatát, de azonnal hozzáfűzte, hogy ez az egyetlen nyilatkozat önmagában igen csekély következményekkel jár a katolikus-protestáns unió megteremtése szempontjából. Teljesen egyetértett Banghával abban, hogy a keresztény egység létrehozása előtt óriási akadályok állnak. Ezek közül a dogmatikai akadályt tartotta a legnagyobbnak. Hiszen Róma kizárólag a protestánsok visszatérítése révén tudta elképzelni az egyesülést, a reformáció egyházai viszont a Bibliára alapozott evangéliumi elveik tökéletes érvényesülésével. De ha a protestáns egyházak irányítói netalán hajlanának a katolikusok hittani feltételeinek elfogadására – vetette fel Ravasz -, attól még kétséges maradna, hogy a hívők tömegei követnék-e őket ezen az úton. A fentieket figyelembe véve a püspök megállapította, hogy katolikus-protestáns unióról beszélni csak sok évszázados perspektívájú előrettekintéssel lehet.³¹ Leszögezte azonban, hogy ezzel a ténnyel számolva is lehetséges, sőt szükséges a két nagy egyházi közösség együttműködése. Erre a közös munkálkodásra kell ösztönöznie a katolikusokat és a protestánsokat az egész kereszténységet fenyegető bolsevik és náci egyházellenességnek, meg a terjedő vallási közömbösségnek.³² Ugyancsak együttes fel-

---

²⁹ Magyar Szemle, 1937. február, 115. p.

³⁰ RAVASZ LÁSZLÓ: Egység, vagy barátság. – Válasz Bangha Béla cikkére. = Protestáns Szemle. (A Magyar Protestáns Irodalmi Társaság kiadása.) Főszerk.: Ravasz László. 1937/4. szám (április), 161–166. p.

³¹ Protestáns Szemle, 1937/4. szám, 161–162. p.

³² Protestáns Szemle, 1937/4. szám, 163–165. p.

lépést tartott szükségesnek Ravasz a szociális nyomor elleni küzdelemben, valamint a szabadság, a rend, a béke és a tiszta közélet megvalósítása érdekében. Hangsúlyozta, hogy e tiszteletreméltó célok elérésére akkor tudnak hatékonyan összefogni a különböző felekezetek, ha saját hitük megvallásával párhuzamosan megbecsülik a másik fél meggyőződését. Ez a kor által feladott nagy lecke, amit a keresztény egyházaknak meg kell tanulniuk, ha el akarják kerülni az őket fenyegető katasztrófát.³³

Ravasz László ismertetett gondolatainak megjelenése után hamarosan egy másik református egyházi személy, Victor János reagált Bangha Béla tanulmányára. Victor dolgozatát a *Magyar Szemle* 1937-es évfolyamának májusi számában olvashatták az érdeklődők.³⁴ A jónevű református teológus Ravasz püspökhöz hasonlóan elismeréssel nyilatkozott Bangha cikkéről, kiemelve annak tárgyilagos hangnemét. Egyetértését fejezte ki a katolikus szerzőnek az egyházi unió megteremtését nehezítő tényekről írt soraival. Maga Victor is úgy látta, hogy a katolikusok és a protestánsok egyesülése az adott körülmények között gyakorlatilag keresztülvihetetlen. Ugyanakkor hangoztatta azon véleményét, hogy a keresztény egység létrehozásának elvi lehetőségéről nem szabad lemondani.³⁵ A dolgozat írója Banghával megegyező módon a dogmatikai ellentéteket tartotta az unió előtt álló legfőbb akadálnak. De ehhez hozzátette, hogy a hittani kötöttségek protestáns részről legalább akkora erővel jelentkeznek, mint katolikus oldalról. Az ilyen ellentétek alapvető feloldását Victor belátható időn belül nem vélte keresztülvihetőnek, ám felhívta a figyelmet az apró lépések fontosságára a katolikus-protestáns közeledés terén.³⁶ Kifejtette, hogy ezt a közeledést jól szolgálhatja a vallásszabadság védelmezése, a vallási türelmesség elmélyítése, valamint a katolicizmus és a protestantizmus értékeinek kölcsönös elismerése.

A szociális problémák kezelésében szerzett tapasztalatok cseréjét szintén azon gyakorlati lehetőségek között említette, amelyek elősegíthetik a két vallási irányzat fokról fokra történő kibékülését.³⁷ A felekezetközi helyzet tekintetében arra számított, hogy a vallásosság remélhető elmélyülése és az egyes egyházakban ezt tükröző megújulási folyamat előrehaladása előnyös változásokhoz vezet. A tanulmány református írója a témával kapcsolatban előtte nyilatkozókhoz hasonlóan

---

³³ Protestáns Szemle, 1937/4. szám, 165–166. p.

³⁴ VICTOR JÁNOS: Keresztény unió? = Magyar Szemle, 1937. május, XXX. kötet 1. szám, 5–15. p. Victor hosszú időn keresztül tanított Budapesten, a református teológiai akadémián. A fenti cikk írásakor gyülekezeti lelkészként működött a fővárosban. Az ökumenikus kapcsolatok fejlesztésében élenjáró szerepet töltött be.

³⁵ Magyar Szemle, 1937. május, 7. p.

³⁶ Magyar Szemle, 1937. május, 8–9. és 11. p.

³⁷ Magyar Szemle, 1937. május, 11–13. p.

reális veszélyként szólt arról, hogy az európai és a magyar keresztényeknek esetleg „az elszabadult vallásellenes erők terrorjának megpróbáltatásait” kell elszenvedniük.³⁸ Feltételezte azt, hogy ha ez bekövetkezne, akkor előmozdítaná a protestánsok és a katolikusok egymásra találását. Ám az ilyen nemkívánatos külső tényezők helyett az egyházak egység iránti belső vágya ugyancsak eredményezhet előrehaladást a távoli célt jelentő unió felé vezető úton – vonta le végső következtetését Victor János. A dolgozatnak egyébként volt még egy – a fogalmak tisztázása szempontjából igen fontos – része, amely megvilágította a vallási egység katolikus és protestáns értelmezése közötti eltérést. Ebben Victor rámutatott, hogy a korabeli katolikus felfogás szerint az unió a teljes szervezeti egyesülést jelentette. A protestánsok véleménye ellenben az volt, hogy az egyház egységéhez nem szükséges elengedhetetlenül a látható, külsőleges eggyé válás, bár feltétlenül jó, ha ennek megvalósulása elérhető. Ezért a reformáció követői a többfajta egyházszervezet fennállása mellett is lehetségesnek tartották a keresztény felekezetek belső összetartozásának érvényesülését.³⁹ Nyilvánvaló, hogy ez a felfogásbeli különbözőség a katolikus és a protestáns ekkleziológiai eltérő tételeiből adódott.

A keresztény unió megvalósíthatóságának esélyeiről kibontakozó eszmecsereből természetesen a magyarországi evangélikusság képviselői sem maradtak ki. Raffay Sándor, a bányai egyházkerület püspöke az *Evangélikus Élet* című hetilap 1937. március 21-i számában szólt hozzá Bangha Béla tanulmányához. Raffay a protestánsok döntő többségéhez hasonlóan üdvözölte a katolikus részről érkező kezdeményezést, mert úgy érezte: „... ez az első eset, hogy a megbecsülés előfeltételével közelednek hozzánk.”⁴⁰ Az evangélikus püspök egyetértett azzal, hogy a katolikus-protestáns unió az adott helyzetben lehetetlen, de az együttműködésnek nem látta elháríthatatlan akadályát. Hangsúlyozta, hogy az elvi kezdeményezés után a katolikus egyháznak gyakorlati lépéseket kell tennie szándékai komolyságának bizonyítására. Erre kiváló lehetőségként jelölte meg a vegyes házasságok ügyének a protestánsok számára elfogadható rendezését. Befejezésül megerősítette, hogy a reformált egyházak a közeledésre készen várják a katolicizmus tettekben megnyilvánuló további egységtörekvését.⁴¹

Míg Raffay főként a kereszténység egységének gyakorlati előfeltételeire fordította figyelmét, addig Pröhle Károly – a soproni evangélikus teológián 1937. október 10-én elmondott dékáni székfoglaló előadásában – elméleti megközelítés-

---

³⁸ Magyar Szemle, 1937. május, 15. p.

³⁹ Magyar Szemle, 1937. május, 10–11. p.

⁴⁰ RAFFAY SÁNDOR: Unio. = Evangélikus Élet. Egyháztársadalmi, kulturális és belmissziói, egyházpolitikai hetilap. Felelős szerk.: Kemény Lajos, 1937. március 21. 90. p.

⁴¹ Ugyanott.

ben vizsgálta az egyházi unió gondolatát.⁴² Pröhle először összefoglalást adott az első világháborút követő évek nemzetközi ökumenikus próbálkozásairól és azok eredményeiről, valamint a katolikus világegyháznak e kérdéskörrel kapcsolatos magatartásáról. Ez utóbbiról ő sem mondhatott mást, mint a vallási egység lehetőségéről előtte nyilatkozó protestánsok. Így leszögezte, hogy a katolikus egyház dogmatikai alapállásának ezen a téren tapasztalható gyökeres eltérése a reformáció követőinek hittani felfogásától az esetleges unió legfőbb gátló tényezőjét jelenti.⁴³ Azonban megállapította, hogy vannak biztató jelek, amelyek a katolikus-protestáns viszony javulását mutatják. Ezek között említette Bangha Béla 1937. februári tanulmányát, aminek részletes elemzésére ezúttal nem tért ki, de kiemelte konciliáns hangvételét. Pröhle előadása fő mondanivalóját a következő mondatokban foglalta össze: „A keresztyén egység gondolatának kétségkívül megvan a maga saját meggyőző igazságereje, mely a keresztyénségnek egész területén egy új ökumenikus, testvéries, megértő atmoszférát teremt, némaságra és gyáva rejtőzködésre kényszerítve a felekezeti szűkkeblőséget, a gyűlölködést és visszavonást. És mindezzel szemben ott van az istentelenség, mint harciasan szervezett új világ-hatalom, melynek gyilkos szándékai sokkal inkább mint valaha az egység keresésére, összefogásra intik az egész keresztyénséget. Hogy ez mikor és miként valósul meg, a keresztyén egyházak világszövetsége, vagy teljes keresztyén unió formájában-e, annak csak a jó Isten a tudója.”⁴⁴

A katolikusok és a protestánsok egységének kérdéséről nagy számban megszülető nyilatkozatok arra készítették Bangha Bélát, az eszmecsere elindítóját, hogy a témára visszatérjen a *Magyar Szemle* 1937. decemberi számában.⁴⁵ A „Még egyszer: A keresztyén unió” című tanulmányában konkrétan Ravasz László és Victor János általunk is tárgyalt véleménynyilvánítására válaszolt, illetve újabb javaslatokat tett arra, hogyan és milyen kérdésekben lehetne a katolikus-protestáns hittani ellentéteket mérsékelni. A neves jezsuita meglepedéssel nyugtázta, hogy az unió eszméjét egyetlen illetékes személyiség sem utasította el. Ezt már önmagában véve eredménynek érezte, annak ellenére, hogy az óhajtott egység egyelőre megvalósíthatatlannak látszott. Bangha megállapította, hogy az egyesülés problémáinak békés és jóindulatú megtárgyalása alkalmasnak bizonyult a felekezeti feszültségek enyhítésére. Ugyanakkor hozzátette: a teljes béke a katolikusok és a protestánsok

---

⁴² DR. PRÖHLE KÁROLY: A keresztyén egység gondolata korunkban. = *Protestáns Szemle*, 1937/11. szám (november), 509–516. p.

⁴³ *Protestáns Szemle*, 1937/11. szám, 514. p.

⁴⁴ *Protestáns Szemle*, 1937/11. szám, 515. p. – Pröhle egyébként behatóan foglalkozott Bangha cikkével a *Keresztyén Igazság* című folyóirat 1937. márciusi számában.

⁴⁵ BANGHA BÉLA: Még egyszer: A keresztyén unió. = *Magyar Szemle*, 1937. december, XXXI. kötet 4. szám, 297–308. p.

viszonyában csak az unió létrejöttével születhet meg.⁴⁶ Leszögezte, hogy a keresztény felekezetek egységének megeremtésében felmerülő akadályokat illetően egyetértés mutatkozik közte és a dolgozatával kapcsolatban állást foglalók között a dogmatikai nehézségek elsődlegességének hangsúlyozásában. Ezzel egyidejűleg kiemelte az érzelmi tényezők fontosságát, melyek nem csak a XVI. századi egyházszakadásban játszottak jelentős szerepet, de még évszázadok múltán is nagy erővel hatnak.

Bangha úgy vélekedett, hogy az unió előkészítéséhez mindkét fél részéről elengedhetetlenül szükséges a hittani tételekhez társuló érzelmek kiküszöbölése. A kíméletlen pártatlanság módszerét javasolta a dogmabeli eltérések elemzéséhez, mert ezt használva szerinte kiderülhet, hogy egyes hevesen vitatott teológiai kérdésekben talán megegyezhetnek a protestánsok a katolikusokkal.⁴⁷ A következőkben ilyen kérdésként jelölte meg a szentek tiszteletét, a jó cselekedetek szükségességét az üdvözüléshez, a pápai hatalmat és vele összefüggésben a legfőbb egyházi tekintély mibenlétét. Igyekezett bizonyítani, hogy az ezekre vonatkozó katolikus állásfoglalás nincs feloldhatatlan ellentétben a reformáció követőinek vallási meggyőződésével. A felsoroltakból látható, hogy a tanulmány szerzője éppen azokat a dogmatikai problémákat tartotta megoldhatónak, amelyek a katolikus és a protestáns hitrendszer különbözőségének alapvető hordozói és megjelenítői.⁴⁸ Érvelése során a katolikus egyház tanításának az általa említett témákat felölelő részéből azokat az elemeket domborította ki, amelyek legjobban hasonlítanak a protestáns felfogáshoz. Így próbálta meg közelíteni a párbeszédben részt vevő másik felet saját álláspontjához. Végül kifejtette, hogy ezen az úton haladva a vallási feszültségek további csökkenése várható, ami óriási nyereséget jelenthet valamennyi felekezet számára.⁴⁹

Azt a tényt, hogy Bangha minden bizonnyal a katolikus egyház magyarországi vezetésének egyetértésével jelentette meg a *Magyar Szemle* oldalain a katolikus-protestáns közeledést kezdeményező két dolgozatát, többek között mutatja gróf Zichy Gyula, kalocsai érsek egyik megnyilvánulása. Zichy a *Politika* című hetilap 1938. január 2-i számában fejtette ki véleményét az aktuálpolitikai helyzetről és a keresztény egyházak ezzel kapcsolatos feladatairól.⁵⁰ Az érsek elítélt minden szélsőséges közéleti irányzatot, közülük a nyilas mozgalmat tartva legveszélyesebbnek az ország rendjére és békéjére. Ezért a nemzetiszocialista eszméket Magyar-

---

⁴⁶ Magyar Szemle, 1937. december, 297–298. p.

⁴⁷ Magyar Szemle, 1937. december, 300–304. p.

⁴⁸ Magyar Szemle, 1937. december, 304–308. p.

⁴⁹ Magyar Szemle, 1937. december, 308. p.

⁵⁰ Gróf ZICHY GYULA: Küzdelem a szélsőségek ellen. = Politika. Független politikai hetilap. Felelős szerk.: Fodor Lajos. 1938. január 2. 1–2. p.

országgra importáló szélsőjobboldali erőkkel szembeni összefogásra szólított fel. Örömmel állapította meg, hogy kialakulóban van az a lelki egység, amely a keresztény magyarságot az újpogányságot hirdető nyilas izgatás ellen tömöríti. Majd ezekkel a szavakkal folytatta: „Keresztény hitünk és magyar fajtánk szeretete sürget bennünket, amikor minden keresztény magyar testvérünket egy táborba hívjuk, hogy egyesült erővel tegyük lehetetlenné a szélsőséges izgatások előrehaladását. ... A magyarországi protestáns felekezetek vezető köreivel eddig folytatott, minden formalitás nélküli és éppen ezért a legközvetlenebb tárgyalások azt mutatják, hogy ilyen bensőséges, lelki síkon mozgó megegyezésre, a római katolikus és a protestáns tábor között való együttműködés előkészítésére, egyöntetű megállapodásokra és eljárásokra mindkét részen megvan a legnagyobb hajlandóság. Ez nemcsak jóleső érzéssel tölt el bennünket, hanem feljogosít a legjobb reményekre is.”⁵¹

A Bangha Béla által felvetett uniós – vagy még inkább reuniós – kérdés legalaposabb teológiai elemzését a reformáció követőinek oldaláról Vasady Béla, a debreceni tudományegyetem református hittudományi karának tanára adta meg.⁵² A *Protestáns Szemle* 1938 áprilisában közölte Vasady „Ábránd-é vagy lehetőség?” című tanulmányát. Ebben a szerző először a világviszonylatban jelentkező ökumenikus törekvések rövid történetét, illetve a katolikus egyház rájuk vonatkozó álláspontját ismertette. Rámutatott, hogy a „Mortalium animos” kezdetű enciklika érvényben van, tehát a hivatalos katolikus elutasítás az ökumenikus kezdeményezésekkel szemben változatlanul fennáll. Ezt figyelembe véve kell értékelni a Bangha Béla részéről a katolikus-protestáns unió kérdésében kezdeményezett eszmecserét.⁵³ Vasady ezután lényegretörően összefoglalta Bangha első írásának, valamint Ravasz László és Victor János arra adott válaszáinak fő mondanivalóját, majd rátért a jezsuita szerző második dolgozatának részletes elemzésére.⁵⁴ Egyetértett Banghával abban, hogy a hittételekhez erős érzelmek fűződnek mindegyik egyházban, s ezek kiküszöbölése jótékony hatású lenne. Ám azonnal hozzátette, hogy a

---

⁵¹ Politika, 1938. január 2. 2. p. – A lap ugyanezenszáma közölte MAKLÁRY KÁROLY református és RAFFAY SÁNDOR evangélikus püspökök cikkeit, amelyekben a protestáns egyházok teljes mértékben támogatták a kalocsai érsek idézett álláspontját. – Bár sem Zichy, sem Bangha nem említette egy szóval se, de nyilvánvaló, hogy a magyarországi katolikusoknak azért is nagy szüksége volt 1937–1938-ban a felekezetközi békességre, mert 1938 májusának végén tartották Budapesten a XXXIV. Eucharisztikus Világkongresszust. Ennek az igen jelentős katolikus rendezvénynek az előkészítését és lebonyolítását megnehezíthette volna, ha a protestánsok a korábbi évek gyakorlatához hasonló keménységgel támadják a számukra katolikus erődemonstrációként ható megmozdulást.

⁵² VASADY BÉLA: Ábránd-é vagy lehetőség? (A keresztény unió kérdéséhez.) = *Protestáns Szemle*, 1938/4. szám (április), 161–177. p.

⁵³ *Protestáns Szemle*, 1938/4. szám, 161–165. p.

⁵⁴ *Protestáns Szemle*, 1938/4. szám, 165–168. p.

zavaró emocionális mozzanatok csak egy – a vallási értelemben vett – abszolút tekintélyhez való igazodással lehet megszüntetni. A protestánsok számára ez a megfellebbezhetetlen hitbeli tekintély kizárólagosan a Szentírás. A katolikusok viszont dogmatikai szempontból a Biblia kijelentéseivel egyenlő rangúnak tartják a szenthagyományt és az egyházi tanítóhivatal határozatait. Amíg ez a különbség létezik, addig a katolikusok és a protestánsok közötti hitelvi közeledésben az érzelmi tényező kikapcsolása nem eredményezhet jelentős előrehaladást – állapotot-ta meg a dolgozat református írója.⁵⁵

Vasady egyértelműen helyeselte a katolikus-protestáns közeledésre irányuló erőfeszítéseket és hangsúlyozta, hogy a reformáció egyházai készek az ilyen célú lépések megtételére. Kétségtelennek tartotta, hogy az egymás ellen feszülő indulatok mérséklése hasznos és kívánatos a keresztény felekezetek gyakorlati együttműködéséhez. Leszögezte, hogy ezen a téren éppen a nemzetközi ökumenikus konferenciák jártak elől a példaadásban. Sajnos az Apostoli Szentsek nem követte ezt a példát! Vasady a továbbiakban kitért azokra a dogmatikai kérdésekre, amelyekről Bangha második tanulmányában úgy vélekedett, hogy velük kapcsolatban csökkenteni lehet a protestánsok teológiai álláspontjának eltérését a megváltoztathatatlan katolikus hittani tételektől. A református szerző nem kérdőjelezte meg az eszmecsereben részt vevő katolikus partnere jóindulatát, de nem hallgatta el azt a véleményét sem, hogy Bangha nagyon leegyszerűsítette a rendkívül összetett hittani problémákat. Ilyen módszerrel azonban nem látta lehetségesnek komoly eredmények elérését a két vallási közösség viszonyának jobbá tételében.⁵⁶ Befejezőként kifejtette azon meggyőződését, hogy a katolikusok azzal tudják leginkább előmozdítani az unióhoz való közelebbjutást, ha a „Mortalium animos” kezdetű pápai körlevél szellemiségétől eltérően egyenrangú feleknek tekintik a protestáns egyházakat, s a katolicizmus felelős vezetői hivatalos tárgyalásokat folytatnak velük. Ha ez nem történik meg, akkor a keresztény egység csak ábránd marad.⁵⁷

Vasady Béla írásával a katolikusok és a protestánsok közötti unió lehetőségeiről 1937-ben kibontakozott eszmecsere lezárulni látszott. Ezen eszmecsere következtében nem játszódtott le semmilyen látványos vagy meglepő fordulat a magyarországi katolicizmus és protestantizmus viszonyában. Azonban a katolikus-protestáns egység kérdéséhez hozzászólók békülékeny hangneme már önmagában nagy változást jelentett a korábbi évek felekezeti torzsalkodásaihoz képest! Ráadásul az 1937–38-ban lezajlott véleménycsere olyan légkört teremtett a hazai történelmi egyházak két nagy irányzata között, amely lehetővé tette, hogy rövid idő eltelével a párbeszéd új lendületet vegyen. Hamarosan ismét napirendre került a lelki

---

⁵⁵ Protestáns Szemle, 1938/4. szám, 169–171. p.

⁵⁶ Protestáns Szemle, 1938/4. szám, 172–175. p.

⁵⁷ Protestáns Szemle, 1938/4. szám, 176. p.

és a vallási egység témája, s további apró, de reményt keltő lépésekre került sor a nemrég mereven szembenálló felek közeledése terén. Ez a közeledés része lett a világszerte lassan kibontakozó és a katolikus egyház ökumenikus mozgalom iránti magatartásának átértékelését eredményező folyamatnak. Magyarországi vonatkozásban az e változás felé tett első lépésnek kell tekintenünk az általunk figyelemmel kísért 1937–38-as eszmecserét, amit a hazai egyháztörténet egyik el nem hanyagolható elemeként kell számon tartanunk.

EIN MEINUNGSUSTAUSCH UND SEINE VORGESCHICHTE

Meinungen über die Möglichkeit der Verwirklichung der katholisch-protestantischen Einheit in den Jahrgängen 1937-1938 der Periodika „Magyar Szemle“ [Ungarische Rundschau] und „Protestáns Szemle“ [Protestantische Rundschau]

Zwischen 1919 und 1945 waren etwa zwei Drittel der ungarischen Bevölkerung katholisch und mehr als ein Viertel protestantisch. Während der Horthy-Ära hatten sich im Verhältnis der beiden großen christlichen Richtungen ruhige und gespanntere Perioden gewechselt. Die von den Katholiken bzw. Protestanten oft heftig geführten Diskussionen erreichten 1928-1929 ihren Höhepunkt. Einen Anlass zum Zusammenstoß lieferte damals die von Papst Pius XI. Anfang 1925 erlassene Enzyklika „Mortalium animos“. In dieser hat nämlich das Oberhaupt der katholischen Weltkirche die Bestrebungen der internationalen ökumenischen Organisationen abgelehnt und den katholischen Gläubigen aufs Entschiedenste verboten, sich auch nur auf irgendeine Art und Weise an diesen zu beteiligen. Die ungarischen Calvinisten und Lutheraner hatten dieses Dekret des Papstes – nicht anders als ihre Glaubensgenossen im Ausland – einer scharfen Kritik unterzogen.

In den 1930er Jahren wurden in Ungarn die verschiedensten Fragen von Katholiken und Protestanten diskutiert. In den beiden Lagern waren aber immer mehr Leute zur Einsicht gekommen, dass es infolge des zunehmenden Einflusses des nationalsozialistischen Deutschland sowie des zunehmenden Einflusses der faschistischen Parteien in Ungarn notwendig sein wird, die historischen christlichen Kirchen zusammenzuschließen. Dieser Ansicht hat auch die namhafte Persönlichkeit des ungarischen Katholizismus, der Jesuitenpater Béla Bangha Ausdruck gegeben, als er 1937 eine Studie mit dem Titel „Keresztény unió?“ [Christliche Union?] in der Februarnummer der angesehenen konservativen Zeitschrift „Magyar Szemle“ veröffentlichte. In dieser Studie hat Bangha die Möglichkeit der Union der Katholiken und der Protestanten untersucht. Er kam zum Schluss, dass es vorläufig nicht möglich ist, die Einheit der beiden Glaubensgemeinschaften herzustellen, man muss jedoch bemüht sein, die zwischen ihnen bestehenden Gegensätze zu verringern. Die ungarischen Protestanten reagierten lebhaft auf die Darlegungen des berühmten Jesuitenpaters. In den Jahrgängen 1937-38 der Literarischen Gesellschaft der Ungarischen Protestanten „Protestáns Szemle“ hatten sich mehrere Studien mit der Frage der christlichen Union beschäftigt. Unter den Verfassern dieser Studien findet man den Calvinistenbischof László Ravasz, die gelehrten kalvinistischen Theologen János Victor und Béla Vasady sowie auch den lutheranischen Theologieprofessor Károly Pröhle. Sie alle waren soweit einverstanden, dass es wegen der bestehenden dogmenbedingten Hindernisse nicht möglich

ist, die Union der Katholiken und der Protestanten zu verwirklichen. Mit Freude haben sie aber die sich von der katholischen Seite offenbarende Initiative begrüßt und ihre Bereitschaft zur Schaffung der Zusammenwirkung der beiden Glaubensgemeinschaften zum Ausdruck gebracht. In seiner Antwort an László Ravasz und János Victor hat Béla Bangha die Neigung der Protestanten zur Beseitigung der zwischen den christlichen Kirchen bestehenden Spannungen mit Genugtuung zur Kenntnis genommen.

Der sich in den Jahren 1937 - 1938 entfaltende Meinungs-austausch der ungarischen Katholiken und Protestanten hat keine spektakuläre Wende in den Beziehungen der beiden großen Religionsgruppen herbeigeführt. Im Ergebnis dieses Meinungs-austausches war aber eine dermaßen versöhnliche Atmosphäre im Verhältnis der früher heftig diskutierenden Parteien eingetreten, die einen erneuten Aufschwung in dem nach kurzer Zeit einsetzenden Dialog ermöglichte.